

ČOVEK KOJI JE POBRKAO ŽENU
SA ŠEŠIROM

ARETÉ
IZDAVAČKA KUĆA

Naslov originala
Oliver Sacks
THE MAN WHO MISTOOK HIS WIFE FOR A HAT

Zbirka
Preobražaj

Za izdavača
Nina Gugleta

Glavni i odgovorni urednik
Nina Gugleta

Prevod
Danilo Lučić

Izvršni urednik
Ana Jovanović

Lektura i korektura
Aleksandra Dunderski

Dizajn korica
Anja Banješević

Štamparija
Artprint, Novi Sad

Tiraž
1000 primeraka

Izdavač
Areté, Beograd, 2021

Copyright © 1985, Oliver Sacks
All rights reserved
CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.111(73)-32

ČOVEK KOJI JE POBRKAO ŽENU
SA ŠEŠIROM

Oliver Saks

Prevod
Danilo Lučić

UVOD

„Poslednje što treba da se odredi prilikom pisanja knjige”, primećuje Paskal, „jeste od čega početi.” Stoga, nakon što sam zapisao, sakupio i uredio ove neobične priče, pošto sam odabrao naslov i dva epigrafa, sada moram da ispitam šta sam uradio – i zašto.

Dvojnost epigrafa, i njihov kontrast – zaista, kontrast koji Ivi Mekenzi povlači između lekara i prirodnjaka – odgovara određenoj dvojnosti u meni samom: osećam se i kao prirodnjak i kao lekar; kao da sam podjednako zainteresovan i za bolesti i za ljude. Možda sam podjednako, iako neadekvatno, i teoretičar i dramatičar, podjednako me privlači i naučno i romantično, i neprestano uočavam oba u ljudskom stanju, naročito u onom kvintesencijalnom ljudskom stanju bolesti – i životinje se razboljevaju, ali samo čovek ozbiljno boluje.

Sav moj posao, čitav moj život, vrteo se samo oko bolesnih – ali bolesni i njihove bolesti navodili su me na misli do kojih drugačije možda ne bih došao. Toliko da se moram, zajedno s Ničeom, zapitati: „Što se tiče bolesti, zar nismo bezmalo u iskušenju da se zapitamo da li bismo uopšte mogli bez njih?” – i videti koja to fundamentalna pitanja u vezi sa prirodom one postavljaju. Moji pacijenti su me neprestano navodili na pitanja, a pitanja su me neprestano navodila na pacijente. U pričama ili studijama koje slede postoji stalno kretanje od jednog ka drugom.

Studije, da, ali zašto priče ili slučajevi? Hipokrat je uveo istorijski koncept bolesti, ideju da bolesti imaju pravac, od prvog nagoveštaja do klimaksa ili krize, a zatim do srećnog

ili fatalnog razrešenja. Hipokrat time uvodi istoriju slučaja, opis, predstavljanje prirodne istorije bolesti – koju precizno izražava stara reč „patologija”. Takve istorije predstavljaju oblik prirodne istorije – ali nam ne govore ništa o individui i njenoj istoriji. Ne saopštavaju nam ništa o osobi, o iskustvu te osobe koja se suočava sa bolešću i pokušava da je preživi. Ne postoji „subjekat” u uskom smislu istorije slučaja. Savremene istorije slučaja upućuju na subjekat površnim frazama (pacijent sa trizomijom i albinizmom, ženski pol, 21 godina), što podjednako može da upućuje i na pacova i na ljudsko biće. Kako bismo vratili u centar ljudski subjekat – koji pati, koji se muči, koji se bori – moramo da produbimo istoriju slučaja do narativa ili pripovesti. Tek tada pored „šta” imamo i „ko”, pravu osobu, pacijenta, povezanog sa bolešću – sa telesnim.

Suštinsko biće pacijenta je od velike važnosti za više domašaje neurologije, kao i psihologije; jer tu pacijentova ličnost suštinski učestvuje, pa se studije bolesti i identiteta ne mogu razdvojiti. Takvi poremećaji, kao i njihovi prikazi i studije, zaista zahtevaju novu disciplinu, koju možemo nazvati „neurologija identiteta”, jer se bavi neuralnim osnovama sopstva, prastarim problemom uma i mozga. Možda je moguće, ili je neophodno, da tu dođe do jaza, kategoričkog jaza, između psihičkog i fizičkog. Ali studije i priče koje se simultano i nerazdvojivo odnose na oba – a upravo je to ono što me naročito fascinira, i što ovde (u celini) hoću da predstavim – mogu se bez obzira na sve koristiti da ih zbliže, da nas dovedu do same raskrsnice mehanizma i života, do povezanosti fizioloških procesa i biografije.

Tradicija izrazito ljudskih kliničkih priča dostiže vrhunac u XIX veku i onda opada sa napretkom bezlične neurološke nauke. Lurija¹ je zapisao: „Moć opisivanja, koja je bila toliko uobičajena za velike neurologe i psihijatre XIX veka, sada

1 Aleksandar Romanovič Lurija (1902–1977), poznati ruski neuropsiholog. (prim. prev)

je skoro u potpunosti iščezla... Ona se mora oživeti." Njegovi kasni radovi, poput Uma mnemoničara i Čoveka razbijenog sveta, pokušaji su da se ta izgubljena tradicija oživi. Stoga, istorije slučajeva u ovoj knjizi prate jednu davnu tradiciju, devetnaestovekovnu tradiciju o kojoj Lurija govori; tradiciju prvog medicinskog istoričara Hipokrata, kao i onu univerzalnu i praistorijsku tradiciju po kojoj su pacijenti uvek pričali doktorima svoje priče.

Klasične bajke imaju svoje arhetipske figure – heroje, žrtve, mučenike, ratnike. Neurološki pacijenti su sve to – a u ovim neobičnim pričama oni su i nešto više. Kako bismo mitskim i metaforičnim terminima kategorizovali „Izgubljenog pomorca”, ili druge neobične likove u ovoj knjizi? Možemo reći da su oni putnici po nezamislivim zemljama – zemljama o kojima bez njih ne bismo mogli ni da imamo predstavu. Zato mi se čini da njihovi životi i putešestvija imaju bajkolike osobine, zbog čega sam i upotrebio sliku 1001 noći u svom epigrafu, i zbog čega osećam potrebu da govorim o pričama i bajkama, podjednako kao i o slučajevima. Naučno i romantično u tim oblastima žude da se spoje – Lurija je voleo o ovome da govori kao o „romantičnoj nauci”. Oni se spajaju na raskrnci činjenice i bajke, na raskrnci koja karakteriše (kao u mojoj knjizi Buđenja) živote pacijenata o kojima se ovde pripoveda.

Ali kakve su to činjenice! Kakve bajke! Sa čime ćemo ih uporediti? Sasvim je moguće da uopšte nemamo postojeće modele, metafore ili mitove. Da li je možda došlo vreme da nove simbole, nove mitove?

Osam poglavlja iz ove knjige je već objavljivano: „Izgubljeni pomorac”, „Ruke”, „Blizanci” i „Autistični umetnik” objavljeni su u Njujork rivju of buks (1984. i 1985) „Duhoviti, tikoviti Rej”, „Čovek koji je pobrkao ženu sa šeširom” i „Reminiscencija” u London rivju of buks (1981, 1983 i 1984), gde se skraćena verzija ove poslednje priče pojavila pod imenom

„Muzikalne uši”. „U libeli” je objavljena u Sajens (1985). Veoma rana verzija slučaja jedne moje pacijentkinje – „originalna” verzija Rouz R. iz Buđenja i Debore iz Kralja Aljaske Harolda Pintera, koja je inspirisana tom knjigom – može se naći u „Nezadrživoj nostalgiji” (izvorno objavljenoj pod imenom „Nezadrživa nostalgija izazvana L-dopom” koja je izašla u Lansetu u prolećnom izdanju 1970). Od moja četiri „Fantoma”, prva dva su objavljena kao „klinički kurioziteti” u Britiš medikal džurnal (1984). Dva kraća odeljka preuzeta su iz prethodnih knjiga: „Čovek koji je pao sa kreveta” je odlomak iz Noga za stajanje, a „Hildegardine vizije” iz Migrene. Preostalih dvanaest su neobjavljene i u potpunosti nove, i sve su napisane tokom jeseni i zime 1984.

Specijalnu zahvalnost dugujem svojim urednicima: najpre Robertu Silversu iz časopisa Njujork rivju of buks i Meri-Kej Vilmers iz London rivjua, zatim Kejt Edgar, Džimu Silbermanu iz Samit buksa u Njujorku i Kolinu Hejkraftu iz londonskog Dakvorta, koji su između ostalih toliko zaslužni za konačnu formu ove knjige.

Od svojih kolega neurologa, moram da izrazim specijalnu zahvalnost pokojnom dr Džejmsu Purdonu Martinu, kome sam pokazao video kasete „Kristine” i „G. Mekgregora” i sa kime sam do u detalje raspravljao o ovim pacijentima – „Bestelesna gospođa” ili „U libeli” izražavaju moju zaduženost; dr Majklu Kremeru, mom bivšem „šefu” u Londonu koji je kao odgovor na „Nogu za stajanje” (1984) opisao svoj veoma sličan slučaj – ova dva slučaja su spojena u „Čoveku koji je ispao iz kreveta”; dr Donaldu Mekreu, čiji je neobični slučaj vizuelne agnozije, skoro komično sličan mom, otkriven pukom slučajnošću dve godine nakon što sam napisao svoj tekst – taj odlomak se nalazi u postskriptumu „Čoveka koji je pobrkao ženu sa šeširom”; i naročito mojim bliskim prijateljima i kolegama dr Izabeli Rapin iz Njujorka koja je razgovarala sa mnom o mnogim slučajevima; koja me je upoznala sa Kri-

stinom („bestelesnom gospođom”) i koja je poznavala Hozea „autističnog umetnika”, pre mnogo godina kada je bio dete.

Hteo bih da istaknem nesebičnu pomoć i velikodušnost pacijenata (a u nekim slučajevima i rođaka pacijenata) čije priče sam ovde ispričao – koji su mi, znajući da im se ne može pomoći direktno (kao što mnogi to često znali), dopuštali, čak me ohrabrivali, da pišem o njihovim životima, s nadom da će neki drugi moći da uče i razumeju, i da, jednog dana, možda budu izlečeni. Kao i u Buđenjima, imena i neki detalji okolnosti izmenjeni su zbog lične i profesionalne poverljivosti, ali moja namera bila je da sačuvam suštinski „osećaj” u njihovim životima.

Najzad, želim da izrazim zahvalnost – i više od zahvalnosti – mom mentoru i lekaru, kojem posvećujem ovu knjigu.

O. V. S.
Njujork
10. februar, 1985

Razgovor o bolestima je zabava nalik na *1001 noć*.
- Vilijam Osler

Lekar se (za razliku od prirodnjaka) ... bavi samo jednim
organizmom, ljudskim subjektom, koji teži da sačuva svoj
identitet u nepovoljnim okolnostima.
- Ivi Mekenzi

PRVI DEO

GUBICI

UVOD

Omiljena reč neurologije je „deficit”, u značenju pogoršavanja ili nesposobnosti za obavljanje određenih neuroloških funkcija: gubitak govora, gubitak jezika, gubitak memorije, gubitak vida, gubitak mišićne kontrole, gubitak identiteta i mnoštvo drugih mana i gubitaka specifičnih funkcija (ili sposobnosti). Za svaku od ovih disfunkcija (još jedan omiljeni termin) imamo raznovrsne privativne reči – afonija, afemija, afazija, aleksija, apraksija, agnozija, amnezija, ataksija – reč za svaku specifičnu neurološku ili mentalnu funkciju koje pacijenti, zbog bolesti, ili povrede, ili nerazvijenosti, mogu biti delimično ili potpuno lišeni.

Sa naučnim studijama o odnosu mozga i uma otpočelo se 1861, kada je Broka², u Francuskoj, otkrio tu specifičnu poteškoću u govoru, afaziju, uvek praćenu oštećenjima određenih delova leve hemisfere u mozgu. Ovo je utrlo put cerebralnoj neurologiji, koja je decenijama kasnije omogućila da se ljudski mozak „mapira”, povezujući specifične sposobnosti – lingvističke, intelektualne, perceptivne, itd – sa podjednako specifičnim „centrima” u mozgu. Kako se bližio kraj veka, postalo je očigledno nekim prilježnijim ispitivačima – pre svih Frojdu, što vidimo u njegovoj knjizi Afazija – da je ova vrsta mapiranja previše jednostavna, kao i da sve mentalne karakteristike imaju jednu zamršenu unutrašnju strukturu, te da moraju imati podjednako kompleksnu fiziološku osnovu. Frojd je smatrao da je ovo naročito tačno kod određenih poremećaja u raspoznavanju i opažanju, za šta je skovao pojam „agnozija”. Za adekvatno razumevanje afazije i agnozije, kako je verovao, biće potrebna nova, sofisticiranija nauka.

2 Pjer Pol Broka (1824–1880), francuski anatom i antropolog. (prim. prev)